

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

Staffan Bergsten, *Karlfeldt. Dikt och liv*. Wahlström & Widstrand. Stockholm 2005.

Med denna monografi fortsätter Staffan Bergsten att förtjänstfullt porträttera den traditionella svenska lyrikens giganter. 1999 kom hans bok om Fröding och nu den om Karlfeldt. Vid läsningen av båda dessa verk verkar det tydligt, att Bergsten skriver med den bildade allmänhet som många hävdar vara mer eller mindre utrotad för ögonen. Hans stil är på samma gång elegant, energisk och i god mening enkel och fungerar enligt min mening på det hela taget också för den professionella litteraturvetaren, även om anpassningen till en dylik publik av och till kommer i vägen för den sorts kvalificerade resonemang som litteraturvetare av facket vanligen önskar.

Titeln antyder, att framställningen är avsedd att vara en författarskapsbiografi mer än en biografi, alltså en biografi där det litterära verket sätts i centrum, ett intryck som förstärks av dispositionen där inledningen utgörs av en översiktlig presentation av tre teman som SB menar bestämma Karlfeldts gärning, nämligen "Lust och längtan", "Arvet från fäderna" och "Blommande kärlek", något som väl varje läsare, någorlunda förtrogen med Karlfeldt är benägen att instämma i. SB väljer en Karlfeldts mest kända dikter "Dina ögon äro eldar och min själ är beck och kåda" för en intresseväckande upptakt präglad av lyrikanalytisk sensibilitet och litteraturhistorisk bredd, där inte minst intertextuella (SB använder själv termen) samband lyfts fram. Samma sensibilitet och bredd präglar de båda följande avsnitten, där SB väljer "Fäderna" respektive "Nu öppnar nattglim sin krona". De båda förstnämnda dikterna granskas motivanalytiskt med distinkta kopplingar till Karlfeldts biografi, medan den tredje, med SBs egna ord (s 33) närmast framgår som nykritisk. I sammanhanget uppmärksammar SB även versifikatoriska spörsmål på ett vis som fördjupar framställningen än mer.

Efter denna ingress följer så två avsnitt av mer handfast biografisk karaktär, vilka dock tryfferas med några visserligen hastiga, men i sammanhanget givande diktkommentarer, vilka tjänar som stöd för levnadsteckningen. Här blir det mer liv och dikt än dikt och liv, men för den med Karlfeldts biografi inte helt förtrogne finns åtskilligt intressant att hämta. Bergstens bok bjuder även på en del nyheter även för den med Fogelqvist, Mjöberg och Hildeman (den främste kän-

naren av Karlfeldt) m.fl. bekante. Främst gäller det då Karlfeldts mogna år, inte minst då Karlfeldt i sin dubbla identitet av privatperson och offentlig sådan, nationalskald och ständig sekreterare i Svenska akademien, vilket beskrivs utförligt, men aldrig tröttande i följande biografiserande avsnitt.

I det fjärde kapitlet avhandlar SB vad han benämner "Karlfeldts poetiska universum". Den med modern litteraturvetenskaplig metod och teori förtrogne väntar sig då väl närmast ett perspektiv à la Richard (Mallarmé), eller för den delen Lysell (Lindegren), men så är knappast fallet. I stället diskuterar SB – då med samma sensibilitet som i det första kapitlet – tematik/motivfält som "Dalarna som svensk nationalsymbol", "Höst och vår, dag och natt", "Bondeår och kyrkoår" samt "Bibliska bilder på vers" utifrån ett generellt närläsningsperspektiv. Rubrikens "poetiska universum" ter sig en smula godtyckligt, då flertalet avsnitt främst fokuserade på Karlfeldts poetiska gärning i så fall kunde bära samma rubrik, exemplvis det kapitel som direkt följer på det nämnda, "Flora poetica".

Karlfeldt var känd, eller snarare ökad, för sin erotiska apt och självklart ägnar SB en hel del utrymme åt denna sida hos skalden, och främst hans passionerade förhållande till den för sin samtid ovanligt frigjorda advokathustrun Aagot Lidforss. Mot henne ställer SB den trogna Gerda Holmberg som till slut (och efter att ha fött skalden tre barn) blir Gerda Karlfeldt. För den med den oskarianska dubbelmoralen föga förtrogne läsaren kan det hela ha visst intresse, men annars måste man nog säga, att Karlfeldt var ett barn av sin tid, varför hans erotiska liv endast är av intresse i sammanhanget, om det tillför litteraturanalysen något. Här tycker jag inte, att SB lyckas fullt ut, då diskussionen om en viss affär, ett visst förhållande, utgör bakgrund till en given dikt, knappast integreras i den analytiska kommentaren på ett övertygande vis, inte ens då saken gäller Aagot Lidforss och Karlfeldts kanske märkligaste dikt, "Häxor" (i *Flora och Pomona*, 1906). Redan i den kapitelavslutning ("Ämbets-skalden") som *de facto* utgör en upptakt till kommentaren till "Häxor", (Den förhäxade) kan vi ana den biografisk-psykologiska metodens begränsning. SB skriver beträffande ett kärleksmöte mellan skalden och advokathustrun: "För första gången i sitt liv tycks Karlfeldt på riktigt ha upplevt det han så ofta diktat om: het älskog i världlig natur, men denna gång inte mellan två natur-

barn eller en lösckerkarl och en tattarhuldra utan mellan e.o. amanuensen i statligt reglerad befordringsgång och en intellektuellt vaken, bildad och världsvan societetsdam. Att hon så förbehållslöst och i fullt dagsljus gav sig hän åt honom och utan blygsel mötte honom i jämbördig lust fyllde honom med jubel – men kanske också med onda aningar att hon kanske innerst inne var en häxa. Det vore fel att utpeka henne som direkt förebild för diktsviten "Häxorna" som kom till under denna tid men otvivelaktigt utgjorde hon en viktig inspirationskälla." (s 159). Här spekulerar SB på ett i mina ögon föga givande vis och på ett sätt som minner om tidigare forskargenerationers ofta trubbiga biografisk-psykologiska resonemang. I kapitlet om "Häxorna" refererar SB utförligt tidigare kritik och forskning för att sedan själv kommentera diktsviten närmare. Flera iakttagelser har tvivelsutan sina poänger, men jag tycker nog, att kapitlet hade vunnit på en fördjupad analys av själva texten i stil med den som SB gör i bokens inledande kapitel i stället för den alltför starka biografiska kopplingen som inte känns särskilt övertygande, givet textens karaktär. Inte minst hade det varit fruktbart, om SB beaktat de manuskriptvarianter till sviten som är kända, manuskriptvarianter som understryker Karlfeldts metod att stilisera texten till en uttalad artefakt, ett faktum som komplicerar tolkningen av texten. Här hade SBs tidigare nykritiska läsart varit välkommen, något som för övrigt gäller både för "Höstskog" och "Hjärtstilla". Här kommer SB egentligen knappast längre än tidigare kommentatorer. Tillsammans med exempelvis "Nattyxne" uppvisar dessa dikter en anmärkningsvärd poetisk komplexitet, inte minst om man betraktar samspelet mellan versifikatoriska, eufoniska och semantiska komponenter i form av motivkretsar och annat som hade varit värt att belysa mer på djupet i ljuset av perspektivet "liv och dikt". Som Bergsten lämnat det, möter läsaren en genomgång av väsentligen genetisk art, men jag hade gärna sett, att SB vidarefört sitt resonemang om den förtätade, hemlighetsfulla symbolik av närmast metafysisk natur (engelskt sextonhundratal) som han registrerar och som i hög grad medverkar till den stilerade gestaltningen av kvinnogestalterna. Karlfeldt bygger här utan tvivel upp ett mycket speciellt poetiskt universum vars kvaliteter helt enkelt inte kommer fram i SBs framställning.

I resten av boken dominerar det biografiska perspektivet, även om kortare diktkommentarer

inte saknas. Den mest givande är den som ägnas "Vinterorgel" som granskas på ungefär samma vis som i inledningskapitlet. Här blir det alltså fråga om liv och dikt och jag tycker nog att SB inte helt lyckats hålla fast det av undertiteln utpekade perspektivet. Jag hade gärna sett, att SB än mer intresserat sig för dikterna som litterära texter och i högre grad beaktat exempelvis det bildspråk som i så hög grad präglar Karlfeldts lyriska alstring. Här hade SB haft gott stöd exempelvis i Peter Hallbergs magnifika *Diktens bildspråk* (1982) med dess båda utmärkta kapitel ägnade skalden i fråga.

SB är en driven litteraturvetare som blott sällan trampar fel och när han någon gång gör det, blir skadan inte så stor. Jag nöjer mig med ett exempel: På sid 78 gör SB i fråga om dikten "Serenad" en koppling till den medeltida trubadurlyriken och talar om "de provensalska trubadurernas hyllning till den älskade under hennes fönster om kvällen". Detta är inte helt lyckat: serenaden är ingen occitansk genre (i likhet med flertalet på området verksamma forskare föredrar jag termen occitansk framför provensalsk) och sångerna framfördes inför en adlig publik vid sammankomster, vilka normalt skedde inomhus. Den dam som kärlekssångerna i normalfallet riktade sig till var enligt forskningens nuvarande ståndpunkt f.ö. helt fiktiv, en adressat inom ramen för ett sofistikerat språkspel och inte en person av kött och blod.

Urvalet dikter är förtjänstfullt och illustrerar övertygande Karlfeldts bredd och jag uppskattar särskilt, att SB inkluderat "Sjukdom" och "Första minnet", två dikter som torde vara föga kända utanför den trängre kretsen Karlfeldtforskare och Karlfeldtentusiaster. Dock saknar jag en närmare kommentar till den tidsdiktning där Karlfeldt angriper arbetarrörelsen ("Till en proletär") och jazzmusiken, texter vilka ytterligare kunnat belysa Karlfeldts diktbygge, hans poetiska universum.

SB ägnar överraskande lite utrymme åt att placera in Karlfeldt i den lyriska traditionen och även åt hans relation till samtida storheter som Fröding och Heidenstam, då med undantag för den välkända mentorsroll Fröding en kort tid hade för den unge poeten i vardande. Detta är synd, då Karlfeldt som poet faktiskt kommer att hänga en smula i luften, litteraturhistoriskt sett, vilket är både olyckligt och oväntat. Jag hade helt enkelt gärna sett mer av ett komparativt perspektiv, vilket i högre grad än vad som nu är fallet lyft fram både det tidstypiska och det lyriskt individuella.

Ovan anförda reservationer till trots, lyckas SB i sin brett anlagda bok att lyfta fram en hel del av det som fortfarande lever i Karlfeldts diktning och då främst texter och textvärldar som ligger utanför det poetiska Skansen som "Sång efter skördeanden" och andra antologiblmster skapat. SB har en mångårig verksamhet som universitetslärare och populärvetenskaplig föredragshållare i bagaget och det märks. Hans pedagogiska klarhet är förebildlig vilket gör hans bok användbar i skilda sammanhang, inte minst i undervisning av olika slag. För litteraturvetaren är väl Karlfeldts dikt det viktigaste, för många andra läsare måhända hans liv. För båda utgör SBs bok stimulerande läsning.

Ulf Malm

De upåaktade liv. Om Cora Sandels författarskap. Red. Henning Howlid Wærp. Unipub forlag. Oslo 2005.

Cora Sandel, eller Sara Fabricius som hon egentligen hette, levde större delen av sitt liv utanför Norge och långt borta från det Tromsø där hon växte upp. Förutom 15 år i Paris bodde hon mer än 50 år i Sverige varav nästan 25 år i Uppsala. Åren i exil har emellertid lämnat få avtryck i hennes litterära produktion. I sitt skrivande blev hon hemlandet troget, och Nordnorge tjänar som en replipunkt i författarskapet, om än ofta betraktad med ambivalenta för att inte säga avståndstagande ögon. När *Alberte og Jakob*, den första delen i Albertetrigologin, publicerades blev den inte bara en succé utan också en skandal, inte minst i Tromsø, där människorna tyckte sig kunna identifiera såväl miljön som de personer som där skildrades. Den kritiska blick som riktades mot hemstaden är måhända också skälet till att Tromsø inte uppmärksammat Sandels författarskap i särskilt hög grad, skriver Henning Howlid Wærp i förordet till antologin *De upåaktade liv. Om Cora Sandels författarskap* (2005). Först 2003 bestämde sig Tromsø internationella litteraturfestival för att ägna fem dagar åt Cora Sandel, vilket bland annat resulterat i denna volym som, förutom en bibliografi av och om Sandels, samlat några av festivalens föredrag jämte några nyskrivna bidrag.

Cora Sandel var, som Janneken Øverland skriver i ett av bidragen en "långsam" författare och hennes produktion är heller inte särskilt omfattande.

Från debuten med *Alberte og Jakob* (1927) till den sista novellsamlingen *Barnet som elsket veier* (1973), skrev hon sammanlagt fem romaner och sex novellsamlingar, varav den sista utgavs postumt. Även om detta bland annat setts som en av orsakerna till att Sandel hamnat i skuggan av den samtida Sigrid Undset, är det onekligen en fördel vad denna volym beträffar. Trots att den inte omfattar mer än 160 sidor, lyckas den ge en heltäckande och mångfasetterad bild av författarskapet. Förutom sonen Erik Jönssons minnen av sin mor och Janneken Øverlands presentation av Sandels liv och diktning, avhandlas hennes romaner av Tone Selboe, Henning Howlid Wærp och Ellen Rees, och hennes novellkonst av Anna-Carin Billing och Steinar Gimnes. Den amerikanska och svenska Sandelreceptionen diskuteras av Ellen Rees respektive Gun-Britt Sundström, vilken även ger intressanta inblickar i översättarens verkstad. Nina Marie Evensen, som arbetat med den textkritiska utgåvan av Alberte-serien tillför ytterligare perspektiv i sin uppsats om verkets olika versioner. Avslutningsvis låter antologin några samtida författarröster komma till tals; Ragnhild Nilstun, Eva Jensen och Margunn Hageberg ger personliga vittnesbörd om vad Cora Sandels betytt för dem själva.

Mest känd och älskad har Cora Sandel blivit för sina böcker om Alberte, som också står i fokus för flera av skribenterna. Tone Selboes bidrag, "De upåaktade liv", som fått ge namn åt volymen som helhet, tar upp det tema som genomsyrar Sandels författarskap, nämligen skildringen av de kvinnor som lever som outsiders och inte förmår göra sig gällande bland samhällets mer vällyckade individer. Motivet uppträder redan i "Lort-Katrine", en av Sandels första noveller, och utvecklas med full kraft i böckerna om Alberte. För Sandel gäller det att avtäcka den sanning som döljer sig bakom det till synes allmänna och "upåaktade", det vill säga det vi inte förmår se vid första anblicken. Men böckerna om Alberte skildrar också en kvinnlig identitetsprocess, där det lika mycket handlar om att se och uppfatta vem man själv är och att befria sig från omvärldens syn på det egna jaget. I denna process blir Paris en viktig motpol till den nordnorska småstaden. Under Albertes vandring genom den franska huvudstadens gator smälter dock bilderna från dessa platser samman och barndomens landskap framträder som ett symboliskt drömlandskap, omfattat av såväl avståndstagande som längtan. Här blandas nuet med det